

**LA NATURALES DEL VALOR O
EL VALOR DE LA NATURALES**

© del text: l'autor, 2012

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2012

Edició: Edicions UIB. Cas Jai. Campus universitari. Cra. de Valldemossa, km 7.5.
07122 Palma (Illes Balears). <http://edicions.uib.es>

Impressió: JORVICH, SL. C/ del Gremi de Forners, 13. Polígon Son Castelló. 07009 Palma

DL: PM 817-2012

LA NATURALES DEL VALOR O EL VALOR DE LA NATURALES

Els manuals d'Introducció a l'Economia de la majoria d'autors contemporanis giren al voltant de set preguntes bàsiques que permeten revisar, en forma de resposta, set teories econòmiques: la teoria dels preus, la teoria de la producció, la teoria de la distribució, la teoria del benestar, la teoria de l'ocupació, la teoria monetària i la teoria del creixement. Amb l'estudi d'aquestes set teories, vàlides per a qualsevol sistema econòmic, es pretén que un no iniciat arribi a entendre què és l'Economia, quins temes l'ocupen i quines qüestions la preocupen.

Val a dir que aquest enfocament, tot i els encerts, no esmenta ni tracta una teoria que, a dir veritat, és més elemental que les set anteriors: la teoria del valor. És com si el papa Gregori Magne (540-604) hagués volgut confeccionar la llista definitiva dels sets pecats capitals sense entendre què va empènyer el monjo Evagri Pòntic (345-399) a tramar-ne la primera, que, recordem-ho, assenyalava vuit pecats principals.

Què fonamenta el valor?; què conforma el valor d'una casa, d'un llibre, d'un ca, d'una espècie en perill d'extinció, d'un paratge natural, d'un minut..., d'una vida? Existeix un patró fix de valor?; ho és l'or? Què defineix la relació entre valor i preu?

D'aquestes i altres preguntes, els economistes clàssics, sobretot Adam Smith (1723-1790), David Ricardo (1772-1823) i Karl Marx (1818-1883), en fan la teoria del valor. Un assumpte de curiosa especulació que, en paraules de Thomas De Quincey (1785-1859), és per si mateix i «en relació amb l'Economia Política, el tot del tot». I és que, segons aquest literat, addicte als escrits dels clàssics i a l'opi, «la major part dels errors i, el que encara és pitjor, la major part de les perplexitats que prevalen en aquesta ciència prenen volada d'aquesta font».

Una afirmació que, dos segles després, situats enmig d'un moment històric caracteritzat simultàniament per una crisi economicofinancera, una crisi ecològica, una crisi institucional i política i una crisi social de perfil amenaçant, recobra tot el seu significat. I és que tot indica que l'origen d'aquestes crisis emana d'aquesta mateixa font: el valor.

Emperò, no ens precipitem. D'entrada, cal polir el concepte de valor, alliberar-lo de la simplificació gruixada i grossera i retornar-lo a la riquesa original que inspira la teoria del valor, l'única que segons els economistes clàssics permet explicar les regles que observen naturalment les persones quan intercanvien els seus béns, el seu temps, les seves habilitats i els seus coneixements per moneda o per altres béns o serveis.

No debades, Adam Smith dedica el capítol d'entrada de la seva obra cabdal a esbrinar la naturalesa del valor, i és així com estableix dues grans formes de valor: el «valor d'ús» i el «valor de canvi», entre els quals, afirma, «no existeix concordança alguna». I és que mentre que el valor d'ús és subjectiu, el valor de canvi és objectiu.

Així, la paraula *valor*, té dos significats diferents: algunes vegades expressa «la utilitat, és a dir, la satisfacció subjectiva que obté un individu, d'un objecte particular» i, d'altres, la «capacitat objectiva de comprar altres béns que la possessió d'un objecte comporta».

David Ricardo veu molts de problemes de consistència en la teoria del valor de Smith, emperò, a diferència de Karl Marx, accepta la dualitat entre valor d'ús i valor de canvi. Així, d'entrada, matisa el principi de no concordança, tot observant que «la utilitat d'un objecte encara que no és la mesura del seu valor de canvi, li és absolutament essencial». I és que, segons Ricardo, només els objectes apreciables, que mereixen estima, tenen

valor. Un valor que pot ser d'ús o de canvi. El primer depèn de les qualitats intrínseques de l'objecte, mentre que el segon deriva de l'escassetat de l'objecte i, més concretament, de l'esforç o de la quantitat de treball requerits per obtenir-lo.

Dels objectes que tenen valor d'ús –com passa amb l'aire, la terra verge o els prats naturals– Smith i Ricardo en diuen «béns», per tal com tenen capacitat de produir utilitat, plaer, satisfacció, felicitat, benestar a les persones. Dels objectes que tenen valor de canvi en diuen «mercaderies», perquè són susceptibles de ser intercanviats en el mercat per un preu, que no és més que una manifestació del seu valor de canvi.

Precisament, l'interès de Smith, Ricardo i Marx per entendre la manera com es formen els preus en els mercats, explica que a l'hora de construir la teoria del valor se centrin en la composició i la mesura del valor de canvi, mentre que el valor d'ús queda com un element estètic. Al cap i a la fi, els clàssics pensen que el valor d'ús és un valor subjectiu i que difícilment es pot construir una teoria, que sempre pretén ser objectiva, sobre la base d'apreciacions personals que recorden l'estètica o l'ètica (Barbé, 1993). I això que, amb anterioritat, Jeremy Bentham (1748-1832) havia escrit que «els plaers [...] i l'evitació de les penes i l'esforç són [...] fins [...] dels quals se'n pot comprendre el seu valor» i que Daniel Bernoulli (1700-1782) –en un article publicat el 1738– havia aconseguit resoldre el que avui es coneix com la «paradoxa de San Petersburg», que introdueix la diferència entre el guany monetari i el guany d'utilitat que se'n deriva.

Per conveniència o per impotència, Smith i Ricardo es fan el sord pel que fa als avanços probabilístics de Bernoulli i a les tesis de l'utilitarisme egoista de Bentham, un fet que De Quincey aprofita per refutar explícitament la teoria de la utilitat i defensar la definició d'un valor d'ús objectiu sobre la base de la usabilitat, més coneguda per l'accepció anglesa *usability*, tan de moda avui en l'àmbit de les tecnologies de la informació i la comunicació.

I és que, per De Quincey, entendre «ús» com a «utilitat» és un error vital. «El terme ús es malentén totalment. No és la utilitat sinó la usabilitat d'una cosa la que està en qüestió». La utilitat no és una qualitat intrínseca de les coses sinó una circumstància de les coses que surt de la seva relació amb els requeriments de l'home. Allò veritablement

important és que les característiques intrínseques d'un objecte, sigui animat o inanimat, procurin una certa finalitat o compleixin un determinat propòsit amb eficiència i eficàcia.

De Quincey, convençut que el seu esquema conceptual li permet criticar Smith des de bases sòlides, intenta persuadir Ricardo i Marx, emperò el primer mor d'una otitis un any abans que De Quincey vegi publicada la seva obra, i el segon, tot i ser un dels economistes que més han fet perquè la teoria del valor ocupi un lloc prominent, opta per treure's del damunt el concepte subjectiu i incòmode de valor d'ús en comptes d'aprofundir en el concepte d'usabilitat. Llàstima!

Aïllada la crítica de De Quincey, la teoria del valor clàssica queda definitivament coixa, per tal com, incapaç de considerar el valor d'ús, se centra únicament en el valor de canvi i, més concretament, en el cost de producció, que s'erigeix en l'element principal de determinació del valor i, per tant, del preu, especialment de les mercaderies reproduïbles.

Amb aquest punt de partida, els neoclàssics, amb Alfred Marshall (1842-1924) al capdavant, queden lliures per entronitzar l'utilitarisme egoista de Bentham i acceptar la llei de comportament de Bernoulli per a magnituds subjectives. I és així com, agafant com a base la utilitat i posant l'èmfasi en el benestar individual com a criteri de demarcació de valor, Marshall forja les bases de la teoria de la decisió, que curiosament té la pretensió de definir una utilitat objectiva. Gràcies a aquesta, Marshall aclareix definitivament els papers respectius que fan l'oferta i la demanda en l'estipulació del valor de canvi.

La idea fonamental és que, en la determinació del valor de canvi d'un objecte, hi influeixen, pel costat de l'oferta, el cost de produir-lo i, pel costat de la demanda, el grau final d'utilitat que se n'obté, el qual, en el punt d'equilibri, sempre és igual o major que el cost de producció, és a dir, acaba per comandar.

Sota la influència de Marshall i la relativa simplicitat del principi de maximització de la utilitat, els economistes, lentament, deixen de parlar de «valor» per parlar de «decisió» i desenvolupen un potent instrumental aplicable a aquells objectes econòmics que: (i) poden proveir d'utilitat, per tant, ser apreciats; (ii) poden ser objecte d'apropiació

efectiva per part dels agents econòmics; i, el més important, (iii) poden ser reproduïts, tres axiomes que assegurin l'equilibri del sistema econòmic en l'univers autosuficient del valor de canvi, sense recórrer a consideracions que li són alienes.

El problema és que fora d'aquesta triple intersecció hi ha molts de béns que, apreciats o no per la societat, no són ni apropiables ni reproduïbles o, si més no, no ho són als ritmes als quals s'extreuen i deterioren al llarg del procés econòmic (Daly, 1987). Aquest és el cas, per exemple, del sòl fèrtil, de la diversitat biològica i de qualsevol dels béns que possibiliten els cicles de materials que mantenen la vida a la Terra. Béns que tenen valor, un valor d'ús, que l'Economia ignora.

D'aquesta manera, en contra del que seria desitjable, sense donar compte de les irreversibilitats, l'equació de producció es buida de materialitat, separant, primer, el procés econòmic de la biosfera i dels recursos naturals –renovables i no renovables– (Naredo, 1987) i distingint, després, entre allò «productiu» i allò «improductiu», categoria aquesta darrera on té cabuda des de la criatura més modesta de la creació, com el cuc de terra, fins a les extensions de zona humida que acullen i alimenten els insectes més molestos, les males herbes i les feristes, espècies que cal eliminar, perquè atempten contra la utilitat immediata de l'ésser humà.

I, mentre l'Economia raona sobre un conjunt restringit d'objectes que són apreciats, apropiats, reproduïbles i, per tant, valorats, la roda de l'elecció i del benestar individual gira lliurement i completa, alegrement, volta rere volta, la ruptura epistemològica que va suposar que els clàssics desplaçassin la idea de valor al simple camp del valor de canvi.

A partir d'aquest moment, la ciència econòmica talla el cordó umbilical que originàriament la unia amb la mare Terra i, per tant, amb l'ètica, i assumeix acríticament el concepte de valor de canvi com a sinònim de valor, oblidant el context i les matisacions originàries. Un fet al qual han contribuït els avanços de la societat, l'extensió dels drets de propietat i l'augment exponencial de béns reproduïbles.

En aquest procés, els judicis ètics deixen de tenir importància, perquè hom els considera buits de valor (Sen, 1987), i l'escala de valor es torna més i més artificial. Res a veure amb l'ordenació natural que

resultaria de considerar les qualitats intrínseques d'un objecte o el seu potencial a l'hora de procurar una certa finalitat amb eficàcia, eficiència i equitat. En realitat, no interessa res de l'objecte, ni tan sols els efectes que pot produir (és a dir, la seva usabilitat). L'únic que interessa i, per tant, l'únic que determina l'escala de valor és quelcom completament aliè i extrínsec, com el cost d'obtenir un objecte o les dificultats de reproduir-lo. En definitiva, tal com avança De Quincey, «els objectes no es valoren pels efectes que poden produir sinó per allò que els pot produir».

Mentre la roda de l'optimització gira sense parar cap a la recerca del plaer i l'evitació del dolor i de l'esforç, produir, afegir valor, créixer, acaba sent, sense més, «revendre amb benefici», fent abstracció del contingut físic i de la moralitat dels processos que condueixen a l'obtenció de les mercaderies. Com a contraposició a un sistema econòmic que no concep producció (de valor) que no tenguí com a destinació el consum (de valor), com tampoc concep consum (de valor) que no hagi estat abans produït, apareix un «ecosistema» inestudiat, desordenat, difús, asistemàtic, format per recursos naturals lliures no valorats i per residus que, per definició, han perdut el seu valor (Naredo i Parra, 1993).

I és que l'ésser humà, investit del dret de decidir el valor que tenen els altres éssers vius o els objectes inanimats que l'envolten, es mostra capaç de diferenciar els objectes pel seu valor, emperò sovint és incapaç de desglossar amb coneixement de causa les motivacions que hi ha darrere el valor del patrimoni natural. Un fet que s'estén a altres dimensions patrimonials, com el patrimoni financer, que constitueix un altre «forat negre», tant o més preocupant que el medi ambient.

Sigui com sigui, l'Economia referma, volta rere volta, la seva posició entre les teories socials i es presenta com la ciència de la utilitat, de l'escassetat i de l'elecció, capaç d'explicar no només el comportament de productors i consumidors, sinó el comportament humà en la seva globalitat (Frey, 1992). I és que sobre la base de la maximització de la utilitat i l'individualisme atomitzador, l'instrumental econòmic assoleix la versatilitat suficient per estendre el seu radi d'acció a qualsevol àmbit, sense incórrer en molestes revisions del concepte de valor ni de la forma de valorar. Perquè cal no obviar que les coses no es diferencien només pel seu valor, sinó també per la manera com es valoren (Azqueta, 2002).

L'Economia de la salut, l'Economia de l'educació, l'Economia de la justícia i del crim, l'Economia del turisme, l'Economia del transport, l'Economia de la família, l'Economia de la cultura i de l'art, l'Economia ambiental, són només alguns dels enfocaments que estenen l'instrumental i el raonament mercantil propi de l'economia utilitarista als objectes que aquesta mateixa disciplina havia deixat de banda.

Aquestes noves formes de mirar que permet l'Economia no són només un divertiment provocador sinó un plantejament epistemològic que ajuda, sovint, a comprendre situacions certament complexes i a millorar la presa de decisions dels agents socials en matèries tan sensibles com l'educació i la sanitat, ja sigui a través de simulacions o imputacions de valor, ja sigui mitjançant modificacions del marc institucional que faciliten l'apropiació i la valoració efectiva dels objectes que, com els recursos naturals i ambientals, havien quedat sense valorar.

Precisament, les reflexions de l'Economia a l'entorn de la sostenibilitat del sistema econòmic, han donat lloc a una molt àmplia literatura sobre la manera com es pot determinar una senda d'extracció òptima per als recursos naturals no renovables (Hotelling, 1931), com es poden valorar els serveis d'aprovisionament, regulació, culturals i de suport a la vida que proveeixen els ecosistemes i, fins i tot, com es poden internalitzar els danys ambientals generats per l'activitat econòmica (Coase, 1960).

En aquest sentit, les tècniques de valoració i els instruments de política ambiental que incorporen aquestes valoracions no només permeten sotmetre la gestió dels recursos naturals a la lògica del cost-benefici, sinó sobretot, orientar i justificar la presa de decisions de polítics i empresaris i, fins i tot, de jutges i tribunals (Azqueta, 1994). En el primer dels casos, assessorant sobre possibles aspectes valoratius que influeixen en l'elecció de projectes públics o privats que incideixen en diferent grau sobre el medi ambient. En el segon, valorant *ex post* danys ambientals que estan subjectes a possibles indemnitzacions. A més, l'Economia ha obert també la porta a crear nous mercats que possibiliten que els béns ambientals lliures es converteixin en béns econòmics apropiables i valorables, fet que permet negociar-los, atribuir-los valor de canvi i sotmetre'ls a la mecànica maximitzadora sobre la qual s'aixeca la idea usual de sistema econòmic.

Amb independència de possibles consideracions si resulta raonable o útil valorar el capital natural (Field, 1995), el cert és que les reflexions de l'Economia ambiental han ajudat a entendre el sistema econòmic com un sistema obert, que manté relacions recíproques d'intercanvi de matèria i energia amb l'ecosistema que l'envolta.

Així, més enllà dels objectius únics de producció i consum (de valor), la conservació i millora del capital natural, la recuperació i el reciclatge han deixat de ser un imperatiu ètic o estètic, aliè o contraposat al sistema econòmic, per alimentar una visió més holística que inclou els costos ambientals i socials de la gestió econòmica.

No obstant això, cal reconèixer que l'Economia ambiental no ha aconseguit evitar que el discurs econòmic ordinari segueixi raonant sobre la base de la noció neoclàssica de sistema econòmic i vegi els danys ambientals generats per l'activitat econòmica com una externalitat (Baumol i Oates, 1988), un efecte extern d'un sistema (l'econòmic) sobre un altre (l'ecològic) que considera secundari i del qual ignora el funcionament. I és que difícilment es poden abordar amb serietat els problemes ecològics o ambientals que la gestió diària planteja sense tenir-ne un coneixement físic i territorial ajustat.

Sent aquesta una important limitació, resultaria igualment ingenu pensar que l'Economia pot contribuir a resoldre la crisi ecològica, o qualsevol altra crisi del nostre temps, sense tenir en compte el marc institucional i els mecanismes de valoració que l'han originada. I és que, per molt de coneixement que es tenguí sobre el vessant físic i territorial dels problemes ambientals, la qüestió de fons continua lligada a les restriccions que deriven de l'axiomàtica estàndard que sosté l'edifici conceptual de l'Economia, la mateixa que ensenyen els manuals i que acceptam de manera generalitzada els economistes.

En efecte, sota l'univers autosuficient del valor de canvi, segueix regnant un enfocament unidimensional que segmenta i classifica els objectes entre econòmics i no econòmics segons el grau en què són apreciats i la possibilitat real de ser apropiats i reproduïts per l'ésser humà. En aquest error encara es troba l'Economia del segle XXI, que continua veient la dualitat entre valor d'ús i valor de canvi en termes de valor subjectiu i valor objectiu. Perquè els objectes no poden ser definits ni classificats amb precisió atenent la seva utilitat, objectiva o subjectiva, ni

la seva escassetat, ni tan sols l'esforç que comporta obtenir-los. Al cap i a la fi, no hi ha res a l'abast de l'home que no sigui escàs ni directament o indirectament apreciat o costós.

Dos-cents anys després, els problemes ecològics del nostre temps demanen noves connexions, noves interseccions entre economia i naturalesa que permetin establir un registre patrimonial complet, que inclogui, explícitament, aquells objectes que no són físicament reproduïbles o que ho són a un ritme menor del que marquen la seva utilització i el seu deteriorament al llarg del procés econòmic.

En aquest afer, situats en l'era de la «globalització» financera, no té sentit analitzar ni, menys encara, pretendre corregir els problemes ecològics sense tenir en compte com es genera i redistribueix la capacitat de compra en el món. Perquè la capacitat de generar actius financers, és a dir, de crear diners en sentit ampli, que tenen els agents econòmics, influeix cada vegada més sobre el valor de canvi de les mercaderies, un fet que deriva en creixents desequilibris en termes d'eficàcia, eficiència i equitat, fins i tot dins el sistema econòmic mateix.

Per aquest i altres motius, cal que els economistes raonem amb altres nocions de «sistema», amb altres instruments, amb altres dimensions i unitats, veient la realitat des de perspectives diferents de les de l'*homo economicus* submergit en el món de la decisió. En aquest afer, resulta obligat anar més enllà de la teoria de la utilitat i defensar, potser sobre la base de la usabilitat, una teoria del valor integral que contempli, a més del valor de canvi, un valor d'ús que, encara que no permeti assenyalar «òptims», almenys ajudi a descartar les opcions de gestió més absurdes.

A dir veritat, potser no en som tan enfora. En aquests darrers dos-cents anys, no ha sortit cap paradigma nou de la força de l'Economia neoclàssica, i de la mateixa manera que aquesta va sorgir quan els empresaris capitalistes varen assolir el poder i alteraren l'estatus social dels terratinents, a hores d'ara, ningú no dubta que l'existència de noves restriccions ambientals, greus problemes energètics, en termes d'eficiència, seguretat i excessiva carbonització de l'economia, juntament amb estructures i estratègies desfasades i una major competència derivada de la globalització incidiran també en l'estatus de les societats occidentals i obligaran els economistes, com aleshores, a produir noves teories que

reflecteixin aquest canvi. Perquè, o deixam de posar el sistema com a excusa, o la inèrcia acabarà per situar-nos fora de joc.

I és que, a partir de l'anàlisi dels elements que integren el sistema econòmic i el paper que tenen a l'economia de mercat de les societats occidentals, no és difícil concloure que el conjunt d'idees i valors que constitueixen el marc legal, institucional i social en què es desenvolupen les conductes econòmiques presenta nombrosos trets de dubtosa moralitat. Encara que és molt probable que no hi hagi un sol home econòmic racional, egoista, amnèsic, aïllat i universal, tal com el descriu l'Economia més convencional, no hi ha dubte que el major fabricant de «bombolles» de la història és l'avarícia, la qual és també present en «la tragèdia dels comuns» (Hardin, 1968), causant no només greus problemes en la gestió dels actius ambientals sinó també severos danys ecològics.

Tenim, doncs, encara molt de marge de maniobra. Una altra cosa és que sigui fàcil aprofitar-lo, que no ho és. En tot cas, és molt desitjable que el canvi en la fase del cicle econòmic i l'anhelada recuperació econòmica ens trobi amb uns valors diferents i amb una cultura econòmica més equilibrada i interdisciplinària que la que ha originat la crisi ecològica, emperò, també, la crisi econòmica i financera i la crisi institucional i social que patim.

Qui sap, potser és necessari superar les fronteres del que és plausible per poder reconèixer on es troben els límits i convergir amb el que ja sabíem fa més de dos-cents anys: créixer no és «revendre amb benefici», i recuperar el creixement econòmic costi el que costi no és mai una opció duradora, ni econòmicament, ni socialment, ni ambientalment.

BIBLIOGRAFIA

- AZQUETA, D.: *Valoración económica de la calidad ambiental*, McGraw-Hill, Madrid (1994).
AZQUETA, D.: *Introducción a la economía ambiental*, McGraw-Hill, Madrid (2002).
BARBÉ, L.: *Curs d'introducció a l'economia*, vol. I, Ed. UAB, Barcelona (1993).
BAUMOL, W.; OATES, W.: *The theory of environmental policy*, Cambridge University Press, Londres (1988).
BENTHAM, J.: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (1781), Batoche Books, Kitchener (2000).
COASE, R.: «The problem of social costs», *Journal of Law and Economics*, 3, pàg. 1-44 (1960).

- DALY, H. E.: «The economic growth debate. What some economists have learned but many have Not», *Journal of Environmental Economics and Management*, 14, pàg. 323-33 (1987).
- DE QUINCEY, T.: *Political Economy and Politics. The Collected Writings of Thomas de Quincey* (1824), vol. IX, David Masson, Adam i Charles Black, Edimburg (1890).
- DE QUINCEY, T.: «Ricardo made easy; or what is the radical difference between Ricardo and Adam Smith?». A: J. A. Gherity, *Economic Thought*, Random House (1965).
- FIELD, B.: *Economía ambiental*, McGraw-Hill, Madrid (1995).
- FREY, S.: *Economics As a Science of Human Behaviour. Towards a New Social Science Paradigm*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers (1992).
- HARDIN, G.: «The tragedy of commons», *Science*, 162, pàg. 1243-1248 (1968).
- HOTELLING, H.: «The Economics of exhaustible resources», *Journal of Political Economy*, 39, pàg. 137-175 (1931).
- NAREDO, J. M.: *La economía en evolución. Historia y perspectivas de las categorías básicas del pensamiento económico*, Siglo XXI, Madrid (1987).
- NAREDO, J. M.; PARRA, F. (eds.): *Hacia una ciencia de los recursos naturales*, Siglo XXI, Madrid (1993).
- RICARDO, D.: *Principis d'economia política i tributació* (1817), Edicions 62 (1984).
- SEN, A. K.: *On Ethics and Economics*. Basil Blackwell, Oxford (1987).
- SMITH, A.: *Indagació sobre la naturalesa i les causes de la riquesa de les nacions* (1776), Edicions 62 (1991).